

УДК 378.147:316.34

DOI 10.31494/2412-9208-2019-1-3-356-362

ESSAY AS A TOOL FOR MASTERING THE CATEGORICAL AND TERMINOLOGICAL BASE OF SOCIOLOGY BY STUDENTS OF SPECIALTY “SOCIAL WORK”

ЕСЕ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПАНУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЮ БАЗОЮ СОЦІОЛОГІЇ СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ “СОЦІАЛЬНА РОБОТА”

Iryna SUROVTSEVA,

candidate of historical sciences,
associate professor

<https://orcid.org/0000-0002-7909-0103>

rutasiu@gmail.com

Priazovskiy sovereign technical
university

✉ 7 Universitetska St.,
Mariupol, 87555

Ірина СУРОВЦЕВА,

кандидат історичних наук, доцент

Приазовський державний
технічний університет

✉ вул. Університетська 7,
Маріуполь, 87555

Original manuscript received: October 14, 2019

Revised manuscript accepted: December 22, 2019

ABSTRACT

The article is aimed at updating the teaching of sociology for students of specialty “Social work”. Possibilities of the analysis of student essays in mastering the categorical-terminological base of theoretical sociology from the module “Social stratification” are revealed. As social work is aimed at solving difficult life circumstances caused by the negative consequences of inequality, the use of non-traditional reception of “social problems in the mirror of literature, art, cinema”, contributes to the training of competent and effective professionals committed to poverty reduction, discrimination and suppression.

Keywords: *methods of teaching sociology, student essays, non-traditional pedagogical techniques, social inequality, social stratification.*

Вступ. Оскільки соціальна робота стосується інтересів значної частини суспільства, здійснюючи реальний вплив на якість життя людей, американська рада з навчання соціальних працівників зазначає, що мета підготовки соціальних працівників – формування компетентних і ефективних фахівців, відданих практиці, що зменшує бідність, пригнічення, дискримінацію (Соціальна робота: в 3 ч. Ч.1., 2004).

Як соціальний інститут соціальна робота спрямована на розв’язання проблем, спричинених негативними наслідками економічної, гендерної, міжпоколінної, поселенської нерівності. Дж. Роулс в роботі “Теорія справедливості”, яка стала класичною, зазначає, що “утвердження справедливості вимагає компенсації для фактично

нерівних. Тому суспільство повинно, в першу чергу, піклуватися про тих, хто обділений” (Роулс, 1990).

“Саме нерівність, а не бідність визнають принаймні в розвинених країнах серйозною соціальною вадою, такою, що стає модусом нашого духу, зводиться на рівень духу незалежно від актуального соціального стану і різноманітними шляхами проникає під шкіру, формуючи певні емоційні стани (сором, заздрість, сум’яття)” (Макеев, Ковалиско, 2017:27). На початку ХХІ ст. констатувалось, що подолання нерівномірного розподілу благ і досягнення соціальної справедливості є шляхом у майбутнє (Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу, 2012).

Саме оволодіння сучасною стратифікаційною термінологією та засвоєння основних понять соціального конструювання дозволить студентам спеціальності “Соціальна робота” з’ясувати, що структурні бар’єри сприяють укоріненню нерівності, дискримінації, експлуатації та пригнобленню, а пов’язані між собою історичні, соціально-економічні, культурні, територіальні, політичні та індивідуальні фактори створюють можливості та/чи перешкоди людському благополуччю та розвитку.

І хоча соціальна робота спирається на власну теоретичну базу та дослідження, які постійно розвиваються, соціологічна теорія поряд з теоріями інших гуманітарних наук (соціальною педагогікою, менеджментом, антропологією, екологією, економікою, психіатрією, психологією, охороною здоров’я) надає їй прикладної спрямованості та спрямовує на вивільнення, або емансипацію (Програмні документи із соціальної роботи, 2018:98).

Віддзеркалення соціальної нерівності в суспільній свідомості залишається актуальним ходом наукових дискурсів.

Основи теорії стратифікації були закладені М. Вебером, Т. Парсонсом, П. Сорокіним та ін. Т. Парсонс виділив три групи диференціальних ознак: 1) характеристики, якими люди володіють від народження (стать, вік, етнічна приналежність, фізичні та інтелектуальні особливості, родинні зв’язки сім’ї тощо); 2) ознаки, пов’язані з виконанням ролі, тобто з різними видами професійно-трудової діяльності; 3) елементи “володіння”, куди включаються власність, привілеї, матеріальні й духовні цінності і т.д.

На думку П. Сорокіна, об’єктом соціальної нерівності виступають 4 групи чинників: права і привілеї; обов’язки і відповідальність; соціальне багатство і злидні; влада і вплив.

У теоретико-методологічній літературі сучасні дослідження нерівності здійснюється за філософськими (Баранівський, 2012; Колот, Герасименко, 2017), демографічними (Лібанова, 2012) та соціологічними напрямками (Макеев, Малиш, 2012; Макеев, Ковалиско, 2017).

Особливостям підготовки соціальних працівників в Україні та зарубіжних країнах присвячені праці Н. Горішної (Н.Горішна, 2011), Г. Скачкової (Скачкова, 2017) та ін.

Викладання соціології виявляє посилення прагматичних настроїв у сучасних студентів (Любчук, 2017; Мадаєва, 2015; Шостак, 2007).

Отже, актуальність дослідження та недостатня розробленість питання щодо методики викладання соціології для майбутніх соціальних працівників та наявних уявлень студентської молоді про соціальне розшарування обумовили вибір **мети статті** – розкрити можливості нетрадиційних педагогічних прийомів (аналіз студентських навчально-інтелектуальних продуктів (есе) в засвоєнні категоріально-термінологічної бази теоретичної соціології з модуля “Соціальна стратифікація”.

Методи та методики дослідження. Важливою рисою сучасної науки є її міждисциплінарний характер, тобто поєднання методологічних і методичних підходів різних галузей знань до вирішення тих чи інших наукових проблем.

До програмних результатів навчання майбутнього соціального працівника відносять здатності до аналізу та оцінки соціально-політичних процесів; психічних властивостей, станів і процесів; становлення, розвитку та соціалізації особистості, соціальної групи і громади; проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів тощо. Тобто, майбутній фахівець із соціальної роботи має володіти знаннями із психології, соціології, політології, медицини, менеджменту, юриспруденції та інших дисциплін, що показує мультидисциплінарність цієї професії. Через це професійна підготовка соціальних працівників також має здійснюватись комплексно.

Під час викладення курсу “Соціологія” та “Історія та теорія соціології” у ЗВО тема соціальної нерівності завжди викликає зацікавленість у студентської аудиторії через повсякденні розбіжності в самому середовищі студентства.

З питанням “привабливості ідеї соціальної рівності та шляхів її досягнення” ми звернулися до студентів спеціальності “Соціальна робота”, що опановують дисципліну “Історія та теорія соціології”. Майбутні соціальні працівники в професійній діяльності захисників прав людини неодмінно матимуть справу проявами соціальної нерівності.

Відправною точкою повинні стати роздуми студентів у вигляді есе (писались у вільній формі, без залучення фахової соціологічної літератури) після прочитання твору К. Вонегута “Гаррисон Берджерон” (1961) та перегляду короткометражного художнього фільму “2081” (рік випуску – 2009). Фільм є екранізацією цього фантастичного оповідання класика американської літератури. “Йшов 2081 рік. Всі люди, нарешті, стали рівні. Вони були рівні не тільки перед Богом і законом. Вони були рівні у всьому. Ніхто не був розумніший за іншого. Ніхто не був красивішим за іншого. Не було ні найсильніших, ні найшвидших...” – цими словами починається новела К. Вонегута, – уявлена картина про майбутнє, коли соціальна нерівність усунена. Нерівність подолана надзвичайним чином: красиві носять маски, розумні – спеціальні навушники зі спеціальними звуками, що заважають думати, атлети та балерини – гіри тощо.

Результати та дискусії. Методи навчання, які використовуються при викладанні соціології, повинні відповідати освітній і виховній меті, змістові освіти, виховання толерантних особистостей, які б свідомо використовували свої знання і здібності. Особлива увага на сьогодні

звертається на методи, що активності, самостійності й творчості в навчально-пізнавальній діяльності (Шостак, 2007).

Ідея розглянути соціологічну тему “Соціальна нерівність та стратифікація” на основі класичної літератури почерпнута з посібника американського соціолога Дж. Масіоніса, який використовує літературні твори для демонстрації окремих проблемних соціальних фактів. Методичний прийом “Соціологія через призму літератури, мистецтва, кінематографа” дозволяє задіяти величезний культурний масив знань та інформації, презентувати можливості формування соціологічного мислення засобами мистецтва.

Соціологічні есе давно та активно використовуються в методиці викладання соціології, а також як самостійний масив емпіричних даних (Любчук, 2017).

Студентське есе було самостійною домашньою письмовою роботою й відповідало таким критеріям: обґрунтування її актуальності; логічна послідовність та аргументованість викладу змісту; наявність власної позиції; зв'язок змісту есе з сучасними українськими реаліями. Респондентами виступили студенти перших курсів. Звернення до аналізу студентських есе мало за мету відстежити вікові уявлення про причини нерівності, суб'єктивні оцінки (“як повинно бути організовано суспільство”), культурні переконання, що виправдовують соціальну стратифікацію, мотивацію змін у суспільстві.

Обговорення оцінних суджень студентської молоді про можливості “суспільства глобального рівності” перетворилося на захоплююче наукове дослідження. Нижче наведемо деякі підсумки.

Дискусії на папері огорталися навколо певних дихотомій: рівність – нерівність, багаті (заможні) – бідні (прості люди), бажання – можливості, заздрість – зичливість, бунт – підкорення.

Загальна логіка міркувань студентства після перегляду фільму була така: *“Соціальна рівність на землі неможлива. Якщо її встановити (нав'язати зверху), то буде зрівнялівка, яка довго не протримається. Боротися проти одностайності – означає боротися за свою індивідуальність. У суспільстві всеосяжної рівності скучно. Ми цікаві один одному у своїй неповторності”*.

Загалом, студентство має загальні уявлення про те, що люди різняться між собою за безліччю ознак: статтю, віком, кольором шкіри, віросповіданням, етнічністю і т.ін. Ця неоднорідність проявляється в основному через елементи “володіння”, куди включаються власність, майно, влада, привілеї, матеріальні й духовні цінності і т.д.

У студентській свідомості панує стереотип: щоб бути багатим, треба народитися в багатій родині; “борців за справедливість” як ініціативних карають у першу чергу; безвідповідальна політична еліта допускає соціальну несправедливість і провокує безвідповідальність народу.

Але молоді складно зрозуміти, чому, якщо комусь пощастило народитися і вирости, володіючи властивостями, що піднімають його над іншими, то такий індивід зобов'язаний подбати про те, щоб це не вражало

“аутсайдерів”, обійдених успіхами, позбавлених щастя”?

Зацікавили в есе висловлені радикально-екстремістські запитання: *“Чому для забезпечення рівності за еталон бралися слабаки та інші неповноцінні? Чому не навпаки? Чому нормальні люди повинні відмовлятися від своїх можливостей на користь убогих?”*. Деякі есе закінчувалися порівнянням з українськими реаліями: *“Це як в нашій державі. Начебто закони однакові для всіх, але простим людям ніколи не стати на один щабель з політиками, мільярдерами, ...та іншими “сливками” суспільства”*. Посилаючись на Дж. Роулса, відповімо, що “людина може отримати вигоду зі своїх природних багатств, але тільки в тій мірі, в якій це покращує життя його не настільки щасливих співгромадян”.

Разом з тим, у кожному з нас живе *Почуття Справедливості* як свідомість правильного вчинку, як глибоко закладений від природи інстинкт, що дозволяє протистояти егоїзму, а пережиті особисті страждання від несправедливості, можливо, підштовхнуть до наслідків подвійного плану: до бажання допомогти іншому або, навпаки, до зловтішної байдужості (“пізнай несправедливість і ти”). Зазнавши несправедливості, людина могла б замкнутися в егоїстичному переживанні, безпорадності або вдатися до лютих образ.

У пошуках місця, в якому живе справедливість, люди намагаються побачити в інших ті якості / таланти, які є і у нас, але які “зла доля” не схвалила і не захотила (*“те, що належить мені по праву, заслужено – йде до іншого ...”*). Отже, у пошуках справедливості, як вважає студентство, закладено потужний конфліктний потенціал, тому що прагнення до справедливості передбачає встановлення істини. Просторова та категоріальна ознака “суспільства загальної справедливості” асоціюється в студентства з раєм, утопією, ідилією.

Признаючи в рівності утопічний ідеал, автори есе тим не менш вказували на “зверхсилу”, що не дає людям змінити нерівність на рівність та відповідає саме за такий порядок – це знеособлена аморфна “система”, “суспільні норми”, “держава”, “хтось або щось”. Це головні носії несправедливості, навіть – її варта. Можна погодитися з висновком Л. Лебідь, що деякі респонденти усвідомили “правила гри” в сучасному суспільстві і прояви соціальної нерівності сприймають як дане, невід’ємну частину суспільного буття (Лебідь, 2012).

Загальне враження від живих думок студентства щодо соціальної нерівності залишають у викладача в цілому песимістичне враження. Молодь констатує численні етичні дилеми, породжені зрівнялівкою; несумісність “однотипного суспільства” та свободи, безперспективність справедливого бунту однаків проти системи.

Виходячи з дискурс-аналізу студентських есе, зробимо деякі узагальнення: поняття “рівність” та “однаковість” у свідомості студентства тотожні; нав’язана рівність загрозлива та небезпечна; подолання нерівності призведе до неадекватних наслідків; згладжена нерівність бажана.

Розгляд теоретичних і прагматичних підходів до цінності рівності дозволяють побачити, що принцип справедливості затверджується звичайним

порядком цивілізованого суспільства. Почуття справедливості базується на тому особливому типі людських відносин, у яких цінності взаєморозуміння, взаємодопомоги, людяності затверджуються людьми ініціативно. У будь-якому суспільстві знайдеться свій радикальний ватажок, який намагається організувати інших проти несправедливості, страждань, нерівності.

Висновки. Таким чином, соціологічний аналіз інформаційного матеріалу у вигляді студентських есе дозволив виявити оцінні судження студентської молоді щодо можливостей “суспільства загальної рівності”. Розвиваючи соціологічну уяву методом есе, майбутні соціальні працівники будуть здатними до ефективного вирішення проблемних ситуацій своїх клієнтів. У той же час дослідження дозволило диференціювати студентську молодь відповідно до їх уявлень про легітимацію рівності та справедливості.

Подальші розвідки будуть спрямовані на опанування категоріально-термінологічною базою соціології через інші засоби педагогічної майстерності та сприятимуть формуванню в студентської молоді толерантної, мультикультурної компетентності, що визнається важливим досягненням гуманітарного розвитку.

Література

1. Баранівський В. Соціальні нерівність, рівність та справедливість як актуальні соціально-філософські проблеми. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8638/1/12s.pdf>

2. Горішна Н. Концептуальні засади навчання соціальних працівників: аналіз зарубіжного досвіду. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapysky_pedagogic/2011/ped_11_2.pdf#page=229

3. Колот А., Герасименко О. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22582/8-47.pdf;jsessionid=5826F4AE733A0B_5E74E10CE8571A9B64?sequence=3

4. Лебідь Л.І. Соціальна нерівність в оцінках учнівської молоді м. Луганська URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Sots/2012_2/3.pdf

5. Любчук В.В. Нетрадиційні методи викладання соціології на несоціологічних спеціальностях (досвід застосування). URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25184/1/VPSP2017-1-2_135-137.pdf

6. Макеев С., Коваліско Н. Глобальний і локальний діалект нарративу про нерівність / С.Макеев, Н.Коваліско // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2017. №4. С.22-36.

7. Макеев С., Малиш Л. Уявлення громадян України про соціальну нерівність: глобальна перспектива / С. Макеев, Л. Малиш // Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2012. С. 204-210.

8. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М.Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.

9. Програмні документи із соціальної роботи. Вісник АПСВТ, 2018, №2. URL : https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/12/Visnyk_2_2018-96-99.pdf

10. Роулс Д. Теория справедливости. Фрагмент из книги // Этическая мысль: научно-публиц. чтения. М.,1990. С.223-237.

11. Скачкова Г. Особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. URL : http://novyn.kpi.ua/2016-3/16_Skachkova.pdf

12. Соціальна робота: в 3 ч. Ч.1. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 178 с.

13. Шостак І. Особливості викладання соціології у системі вищої освіти. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1371/1/shostak_12069_5.pdf

References

1. Baranivskiy V. Sotsialni nerivnist, rivnist ta spravedyvist yak aktualni sotsialno-filosofski problemy. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8638/1/12s.pdf>

2. Horishna N. Kontseptualni zasady navchannia sotsialnykh pratsivnykiv: analiz zarubizhnoho dosvidu. URL: http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/pedagogic/2011/ped_11_2.pdf#page=229

3. Kolot A., Herasymenko O. Hlobalna sotsialna nerivnist dokhodiv: pryroda, tendentsii, naslidky. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22582/8-47.pdf;jsessionid=5826F4AE733A0B5E74E10CE8571A9B64?sequence=3>

4. Lebid L.I. Sotsialna nerivnist v otsinkakh uchnivskoi molodi m. Luhanska URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Sots/2012_2/3.pdf

5. Liubchuk V.V. Netradytsiini metody vykladannia sotsiologii na nesotsiologichnykh spetsialnostiakh (dosvid zastosuvannia). URL: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25184/1/VPSP2017-1-2_135-137.pdf

6. Makeiev S., Kovalisko N. Hlobalnyi i lokalnyi dialekt naratyvu pro nerivnist / S.Makeiev, N.Kovalisko // Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. 2017. №4. S.22-36.

7. Makeiev S., Malys L. Uuviennia hromadian Ukrainy pro sotsialnu nerivnist: hlobalna perspektyva / S. Makeiev, L. Malys // Ukrainse suspilstvo 1992-2012. Stan ta dynamika zmin. Sotsiologichnyi monitorynh / za red. V. Vorony, M. Shulhy. K.: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2012. S. 204-210.

8. Nerivnist v Ukraini: masshtaby ta mozhyvosti vplyvu / za red. E.M.Libanovoi. K.: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2012. 404 s.

9. Prohramni dokumenty iz sotsialnoi roboty. Visnyk APSVT, 2018, №2. URL : https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/12/Visnyk_2_2018-96-99.pdf

10. Roulis D. Teoriya spravedyvosti. Frahment yz knyhy // Eticheskaia mysl: nauchno-publyts. chteniia. M.,1990. S.223-237.

11. Skachkova H. Osoblyvosti suchasnoi profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh. URL : http://novyn.kpi.ua/2016-3/16_Skachkova.pdf

12. Sotsialna робота: в 3 ч. Ч.1. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 178 с.

13. Shostak I. Osoblyvosti vykladannia sotsiologii u systemi vyshchoi osvity. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1371/1/shostak_12069_5.pdf

АНОТАЦІЯ

Стаття спрямована на актуалізацію викладання соціології для студентів спеціальності “Соціальна робота”. Розкриті можливості аналізу студентських есе в засвоєнні категоріально-термінологічної бази теоретичної соціології з модуля “Соціальна стратифікація”. Оскільки соціальна робота спрямована на розв’язання складних життєвих обставин, спричинених негативними наслідками нерівності, то використання соціологічних есе на основі прийому “соціальні проблеми в дзеркалі літератури, мистецтва, кіно” сприяє підготовці компетентних і ефективних фахівців, відданих практиці, що зменшує бідність, пригноблення, дискримінацію.

Ключові слова: *методика викладання соціології, студентські есе, нетрадиційні педагогічні прийоми, соціальна нерівність, соціальна стратифікація.*